

Pitanja poslovnog morala u svezi s ekološkim problemima danas

Vekoslav Grmič
Teološka fakulteta, Maribor

Sažetak

Svjetska konferencija UNCED–a, održana ljetos u Rio de Janeiru, pokazala je da su današnji ekološki problemi tijesno povezani s gospodarstvom jer upravo su najveći zagađivači i uništavaoci okoliša pokazali najmanje spremnosti da u gospodarstvu primijene ono što bi značilo rješenje najtežih ekoloških problema. Zato je važno da razmislimo o poslovnom, gospodarskom moralu kakav zahtijevaju današnji ekološki problemi. Gospodarstvo treba podrediti čovjeku s obzirom na temeljne dimenzije njegove biti. Treba ga podrediti i ekološkim zahtjevima jer nema zbiljske antropocentričnosti bez kozmocentričnosti. To, pak, zahtijeva nove, holistične nazore na svijet i novi životni stil. U pitanju je nova – ekološka, kozmička – duhovnost, koja treba oblikovati čovjekovo mišljenje i djelovanje, između ostalog i na gospodarskom području.

Ključne riječi: ekološka etika, ekološka kriza, ekološka religioznost, ekološko pravo, gospodarski rast, kozmička duhovnost, kriza morala, poslovni moral, razvoj, transcendencia

Svjetska konferencija UNCED–a, koja je ove godine u Rio de Janeiru na najvišem nivou raspravljala o problemima ekologije i donijela neke zaključke o tome kako zaštititi okoliš pred daljnjim zagađivanjem i uništavanjem, pokazala je da upravo najveći zagađivači okoliša, najrazvijenije zemlje, imaju najmanje sluha za zaštitu okoliša. S jedne strane dobro znaju da treba nešto učiniti, a s druge strane oni sami nisu spremni prihvatiti nikakva ograničenja u tom pogledu koja bi ugrožavala njihov gospodarski rast, kako je jasno izjavio predsjednik SAD–a. Stoga mi se čini da treba razmisliti o poslovnom moralu u svezi s ekološkim problemima i o mišljenju koje se nužno mora promijeniti ukoliko želimo naći izlaz iz krize u kojoj se nalazimo.

Danas je nesumnjivo najočiglednija gospodarska kriza jer jedni postaju sve bogatiji, a drugi sve siromašniji. Jedni ne znaju što da čine s viškovima svoje bogate proizvodnje, a drugi umiru od gladi, jedni su financijski sve jači, a drugi sve zaduženiji. Sve to stvara duboki jaz između razvijenih i nerazvijenih naroda i država, jaz između Sjevera i Juga. Razvoj sigurno neće moći ići u tom pravcu, iako izgleda da se gospodarstvo može uvijek iznova oživjeti bez temeljitih promjena u dosadašnjoj praksi. Takve bi promjene, naime, trebale zahvatiti više–manje cijelo čovječanstvo, sve dijelove svijeta, naročito najrazvijenije, kako bi mogle biti učinkovite. U svakom slučaju, svijet je danas sasvim drugačije povezan u cjelinu nego što je bio nekada. Mogli bismo reći da udaljenosti nemaju više nikakvu posebnu ulogu.

Gospodarstvo se danas susreće s jednom još dubljom krizom, s ekološkom krizom, kojoj je tehnološki razvoj uzrok u onoj mjeri koliko ga je čovjek htio upotrijebiti u korist trenutnih potreba i u korist pojedinih dijelova čovječanstva, pojedinih naroda i njihovih težnji da što više uvećaju svoj gospodarski rast i podignu svoje blagostanje, te da s istim ciljem zagospodare nad drugima. Gospodarski razvoj si, takoreći, zatvara oči pred ekološkim problemima. Zapravo, ne želi ih vidjeti jer se boji da bi morao

usporiti svoju brzinu, da bi se morao odreći dobitaka koji brz razvoj donosi. Neki ne žele priznati da se ustvari igraju s najvećom opasnošću po čovječanstvo i uopće po život na Zemlji kada truju i uništavaju okoliš kakav je za život nužno potreban. Zato K. Lorenz kaže: »Današnje se čovječanstvo ponaša upravo tako kao da ga tjera đavao kojemu je jedini cilj da uništi sav život na našem planetu« (Berlepsch, 1986:91).

Tako se u pozadini pokazuje jedna još dublja kriza, od koje ovise prve dvije. To je kriza morala, kulture, kakvu je prouzročila industrijsko-tehnička civilizacija. Ona je čovjeka osiromašila, što pogađa i njegov duhovni život. Čovjek je izgubio osjećaj za sveto, neprikosnoveno. Zato misli da mu je dozvoljeno sve što je postalo moguće. Prema prirodi se ponaša kao bezobzirni gospodar. Potrošnja ga je zarobila, iako misli da mu je donijela potpunu slobodu. Solidarnost i ljubav u međusobnim ljudskim odnosima sve su manje odlučujući činioci u njegovu životu. I tako s tehnološkim razvojem ne ostvaruje svoju sreću i »raj na zemlji«, nego pravi pakao, suživot egoista koje u njihovu životu i u njihovu radu vodi bezobzirna vlastoljubivost, agresivnost i mržnja prema svemu što bi ih moglo bilo kako ograničiti u njihovim težnjama da imaju sve, da imaju uvijek više.

Ako danas pitamo za moral na području gospodarstva, ako postavljamo pitanje poslovnog morala, to je potpuno opravdano. Ujedno je isto tako nužno da to pitanje postavimo i s obzirom na ekološke probleme koji su s njime povezani i s obzirom na putove mogućih nalaženja izlaza iz te slijepe ulice. I tako smo se približili problemu na koji ukazuje tema ovog razmišljanja.

KVANTITATIVNI GOSPODARSKI RAST

Danas se na gospodarskom području općenito uvažava načelo kvantitativnog gospodarskog rasta, kvantitativnog gospodarskog razvoja. Sve drugo mora biti podređeno tom načelu i cilju koji uz pomoć tog načela čovjek mora postići. Ph. Schmitz kaže: »Cilj je privatnog proizvođača povećati proizvodnju i tako odgovoriti rastućim potrebama te se pobrinuti za zaposlenje i dohodak. A oboje zahtijeva da se ostvari dobitak koji omogućuje nove investicije. Dobitak se pak može postići ukoliko se mogu sniziti troškovi proizvodnje, što znači smanjiti broj zaposlenih. Zbog toga je potrebno na odgovarajući način usavršiti tehnologiju« (Schmitz, 1985:37).

S kvantitativnim gospodarskim razvojem ili gospodarskim rastom nužno je povezana težnja za što jeftinijom proizvodnjom, za što većim dobitkom i uvijek novim investicijama koje se na taj način mogu ostvariti. Ujedno je potrebno svim sredstvima pospješivati potrošnju. Sve to donosi velike probleme za gospodarstvo jer dolazi do nezaposlenosti s jedne strane, a s druge strane se pokazuju i negativne posljedice uvijek novih tehnoloških procesa koji se uvode prema svojim zakonitostima. E. Eppler dobro kaže: »Sve je više cesta za sve više automobila, sve su veće elektrane za sve veću potrošnju energije, sve je skuplja ambalaža za sve sumnjiviju robu, sve su veći aerodromi za sve brže avione, sve je više potrebno umjetnih gnojiva za sve bogatije žetve...« (Schmitz, 1985:39).

S kvantitativnim gospodarskim rastom povećava se i ekološka kriza. Sve se više zagađuje, truje i uništava prirodni okoliš, a sve je manje spremnosti za bilo kakva ograničenja u tom pogledu, za izdatke koji su povezani s napravama za čišćenje. Najprljaviju industriju razvijene zemlje sve više pokušavaju gurnuti u zemlje koje su industrijski nerazvijene pa uslijed svoje nerazvijenosti moraju za razvoj činiti sve, bez obzira koliko to koštalo, samo da ne bi potpuno osiromašile. Gospodarski rast i napredak pod svaku cijenu vode čovjeka u propast jer mu sve više uništavaju okoliš

i potkopavaju zdravlje. »Tajni vjeroispovjedni obrazac našeg istehnziranog i sekulariziranog svijeta neprestano nam govori da smo se mi ljudi osamostalili od prirode uz pomoć. A zapravo bismo trebali postati svjesni da je priroda najprostranija i najprodornija stvarnost koju čovjek ni kao *homo faber* ni kao *homo technicus* ne može ostaviti i od nje se osamostaliti« (Mynarek, 1986:59). Čovjek je najtešnje povezan s prirodom i u svojem postojanju i djelovanju ovisi o njoj. Tako govore vjerske knjige i uopće usmena i pisana blaga ljudske mudrosti, pa bio njihov govor ne znam koliko tajan i simboličan. Zato je poricanje te istine grijehšan, upravo zličinački čin. U Sv. pismu prvi grijeh koji je čovjek učinio ima upravo taj sadržaj, taj naglasak.

Čovjek je u takvom gospodarskom nazoru zadnja stavka, ma koliko se drugačije o njemu govorilo. Možda se upravo zato toliko i govori o čovjeku i o tome kako bi sve trebalo biti podređeno čovjeku i brizi za njegovo dobro jer je stvarnost posve drugačija. Paradigme kakve su priroda, sloboda i život, neaskidivo su povezane, te zato i ne mogu postati stvarnost ako jedna drugu pokušavaju isključiti i onemogućiti. Ili se ostvaruju istodobno, ili se nijedna ne može ostvariti ako to nastoji postići na račun druge. Čovjek se može istinski razvijati samo ako vodi računa o svim osnovnim dimenzijama svojega postojanja: o individualnosti, o društvenosti, o ukorijenjenosti u svijet, o prirodi i o prevladavanju ili transcendenciji. Istinske antropocentričnosti nema, prije svega, bez kozmocentričnosti. Čak i K. Marx kaže: »Priroda je čovjekovo anorgansko tijelo, naime priroda, ukoliko sama nije čovjekovo tijelo. Čovjek živi od prirode, to znači: priroda je njegovo tijelo, s kojim mora ostati u stalnom procesu da ne bi umro. Da je čovjekov fizički i duhovni život povezan s prirodom, nema drugog smisla nego da je priroda povezana sa samom sobom, jer čovjek je dio prirode« (Marx i Engels, 1969:307-308)¹. Što god uistinu otuđi čovjeka od prirode, otuđuje ga od njega samog, radi mu zapravo o glavi. A upravo je takav današnji općepriznati gospodarski proces, kojemu je stalo samo do gospodarskog rasta, bez obzira na posljedice za čovjeka kao i bez obzira na posljedice za okoliš, koji je čovjeku potreban za život i koji je potreban uopće svemu živom.

Ekonomija i ekologija međusobno su povezane, no danas, nažalost, samo tako da prva stvara stalno sve veće probleme. Tako će i ostati sve dok se ne promijeni čovjekova misaonost, sve dok se čovjek u odnosu prema prirodi ne počne drugačije ponašati i brinuti se prije svega za to da postane još više čovjekom, unutarnje, duhovno bogatijim, zrelijim, i da ne teži samo za tim da sve više ima. Umjesto kvantitete morat će vrijediti kvaliteta.

NOVA NAČELA, NOVI ŽIVOTNI STIL

I na gospodarskom području svo nastojanje mora biti uistinu podređeno čovjeku s obzirom na sve osnovne dimenzije njegove biti. Ne smije biti u pitanju samo pojedinac ili samo pojedine ljudske skupine, nego čovječanstvo, cijelo čovječanstvo, kao što to zahtijeva proces koji opravdano nazivamo planetizacija. Ne smije, također, u pitanju biti samo antropocentrizam, nego ujedno i kozmocentrizam. Potrebno je cjelovito, holističko shvaćanje svijeta. To je shvaćanje drugačije od onog mehanicističkog, koje navodi kartezijansko-njutnovska paradigma, s redukcionističkim i fragmentarnim nazorom na svijet. Fr. Capra kaže: »Racionalno i intuitivno su komplementarne funkcije ljudskog duha. Racionalno mišljenje je linearno, detaljističko, analitičko. Spada u područje razuma, kojemu je zadatak da razlikuje, mjeri i kategorizira. Zato

¹ Navedeno prema: K. Marx i F. Engels: »Rani radovi« (preveli S. Bošnjak i P. Vranicki), 5. izdanje, Naprijed, Zagreb, 1976, str. 250 (prim. prev.).

razumsko mišljenje teži razlaganju. Intuitivno spoznavanje proizlazi iz neposrednog, nerazumskog iskustva stvarnosti, koje se može postići u stanju proširene svijesti. Cjelovito je, holističko, nelinearno i teži sintezi« (Capra, 1983:35).

Budući da je preveliko naglašavanje znanstvene metode i racionalnog, analitičkog mišljenja vodilo do takvog nazora i ponašanja prema prirodi koje opravdano možemo nazvati antiekološkim, promjena u tom pogledu može se očekivati samo ako racionalno razumijevanje bude zamijenjeno ili barem dopunjeno intuitivnom spoznajom. Organsko, ekološki naglašeno i usmjereno mišljenje, shvaćanje stvarnosti čovjeka, života i svijeta može današnje čovječanstvo izvesti iz ekološke i opće višeslojne krize. Čovjek se tada u odnosu prema prirodi neće smjeti ponašati kao bezobzirni gospodar kojemu je dozvoljeno sve što je moguće, nego će morati u skladu sa svojim cjelovitim nazorom gospodarenje dopunjavati ili zamijeniti služenjem u poštovanju.

Posebno zaslužuje pažnju i brigu život u bilo kakvom obliku, na bilo kojem stupnju. Živjeti znači učiniti sve što je moguće za unapređivanje života uopće. Zato nije dozvoljeno ništa što život ugrožava ili ga čak uništava. To, naravno, vrijedi prije svega za ljudski život, ali i za druge oblike života. Život ima vrijednost u samome sebi. U njemu se na poseban način izražava kozmički evolutivni naboj, s kojim je povezan i ljudski život.

Gospodarstvo mora biti u službi života, pogotovo ljudskog života, pa makoliko zbog toga bio usporen kvantitativni gospodarski rast. Morali bismo zapravo reći da ono mora imati za cilj svestrano oslobađanje čovjeka, a ne bilo kakvo zarobljavanje zbog gospodarskog rasta i rasta dohotka. Čovjek, život ne smiju nikada biti sredstvo, nego uvijek moraju biti cilj.

Moramo stoga priznati da gospodarstvo može biti doista učinkovito i uspješno ukoliko mu je cilj humanizacija čovjeka i svijeta u svezi s čovjekom, ukoliko ga usmjeruju načela koja uvažavaju vrijednost svakog čovjeka, čovječanstva i svijeta. A to znači da gospodarstvo mora biti regulirano moralom, koji je mnogo više nego težnjom za neprestanim napretkom, razvojem, određen brigom za život u kontekstu ekoloških potreba i zahtjeva, u kontekstu prirode, koja također ima svoja prava. Iskreno priznavati prava čovjeku znači priznavati i prava prirodi, životinjama i uopće stvarima u prirodi (usp. Schmitz, 1985:73). Takav je zahtjev ekološke etike.

Ekološka etika zahtijeva alternativno gospodarstvo koje uvažava načela kao što su: poštovanje čovjekove ličnosti, sigurnost malih skupina i univerzalnu odgovornost. Ta načela mogu se, naravno, ostvariti samo onda ako je ljudima data mogućnost suodlučivanja i uvažavanja njihovih prava i interesa. Mogli bismo, također, reći da tehnološki gospodarski sustav mora biti dopunjen ekološkim sustavom (usp. Auer, 1984:150).

Gospodarski, poslovni moral mora danas svakako uvažavati i zahtjeve ekološkog morala ili ekološke etike jer samo tako će gospodarstvo moći uistinu biti u službi čovjeka i poslovanje će se doista rukovoditi »dobrim poslovnim običajima«, koji ne smiju zagovarati nešto što bi ugrožavalo čovjekov život. Samo tako će gospodarstvo, dugoročno gledano, moći biti uspješno i naći izlaz iz krize. Svakako je točno da je u tom smislu potrebna što tješnja povezanost svjetskog gospodarstva, da je potrebna stvarna solidarnost među narodima i državama.

EKOLOŠKA – KOZMIČKA DUHOVNOST

Za promijenjene nazore na svijet i na život te za odgovarajuće ponašanje u duhu zahtjeva ekološke etike potreban je i odgovarajući čovjekov život iz transcendencije ili odgovarajuća duhovnost koja će kao životni kompas regulirati cijeli čovjekov život,

povezivati njegovu razdrobljenost u cjelinu i davati mu osobit smisao, osobitu vrijednost.

U tu svrhu potrebna je živa svijest o tome da je čovjek dio prirode. Moramo znati da smo ukorijenjeni u čvrstu povezanost svega živoga na Zemlji, da smo neraskidivo povezani s prirodom uopće. To sve više mora postati naše svakidašnje iskustvo, izvjesno religiozno iskustvo. O njemu H. Mynarek kaže: »Ekološka religioznost je život, točnije: unutarinja strana života, unutarnost prirode. Doživljavanje je života u njegovu jedinstvu, u njegovim sveobuhvatnim odnosima, ovisnostima i isprepletenosti« (Mynarek, 1986:98).

Današnja duhovna kretanja idu zapravo u tom smjeru, jer su pod jakim utjecajem hinduizma i budizma, transcendentalne meditacije, kršćanskih mistika i uopće nazora i doživljavanja koji ističu dubinske relacije čovjekova postojanja, gdje se stiču sve različitosti i sve suprotnosti, gdje je opažljiva blizina svega što postoji, srodnost i povezanost svega. Ti pokreti odbijaju svaku jednostranost današnje misaonosti, svako osiromašivanje ljudskog iskustva zbog naglaska na kvantiteti umjesto na kvaliteti itd.

Takva duhovnost, koja je na poseban način kozmocentrična i koju opravdano imenujemo ne samo ekološkom, nego isto tako kozmičkom, koja prevodi prirodnost u religioznost, može biti izvanredan poticaj za ekološku etiku, ekološki moral koji je potreban gospodarstvu. On mora biti uspostavljen u poslovnom svijetu ako želimo da gospodarstvo zaista bude uspješno i usmjereno dobru čovjeka. Kozmička duhovnost neće dopustiti da čovjek bezobzirno gospodari nad prirodom, da upravo pljačka njezino bogtastvo i ruši prirodni red. Neće dopustiti ono što izražavamo riječima »megatehnika« i »gigantomanija«, a što ima za posljedicu uništavanje i ubijanje u službi gospodarskog rasta te predstavlja sindrom tog rasta, kvantitativnog rasta. Kozmička duhovnost uspješno će mijenjati ljudsku misaonost koju nameće tehnološka revolucija i nesumnjivo će doprinijeti pravom napretku. Isto tako, čovjeka će odvratiti od besmislenog potrošaštva i njegovih posljedica. Čovjeka će oslobađati i voditi ga u službu čovjeka i svijeta. Pomoći će čovjeku da bude dorastao zadacima koje mu postavlja industrijsko-tehnička civilizacija, ojačat će njegovu moć i vlast nad samim sobom, što mu je osobito potrebno, osposobit će ga za solidarnost s cijelim čovječanstvom i s prirodom, za istinski dijaloški odnos prema svemu – za iskrenu ljubav.

Usprkos današnjoj krizi možemo se nadati da ćemo naći izlaz iz nje ukoliko tu krizu iole ozbiljno prihvatimo kao poziv da promijenimo svoje mišljenje i djelovanje u duhu ekološke, kozmičke, duhovnosti, doista humanističke duhovnosti i moralnih načela koja iz nje proizlaze i koja moraju vrijediti i za poslovni svijet, za gospodarsko područje. Što ekološki nije opravdano, ne može biti ni gospodarski doista uspješno i u službi čovjeka.

Preveo: Kamilo Burger

LITERATURA:

- Auer, A. (1984). *Umweltethik*. Düsseldorf: Patmos.
Capra, F. (1983). *Wendezeit*. Bern–München–Wien: Scherz.
Berlepsch, H. von (1986). *Noch kann man hoffen – Ein Konrad–Lorenz–Brevier*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
Marx, K. i Engels, F. (1969). *Izabrana dela I*. Ljubljana: Cankarjeva.
Mynarek, H. (1986). *Ökologische Religion – Ein neues Verständnis der Natur*. München: Goldmann.
Schmitz, Ph. (1985). *Ist die Schöpfung noch zu retten?*. Würzburg: Echter.

QUESTIONS ABOUT BUSINESS MORALITY IN ENVIRONMENTAL PROBLEMS OF TODAY

Vekoslav Grmič
Faculty of Theology, Maribor

Summary

The world conference UNCED in Rio de Janeiro this summer has shown the close connection of present-day environmental problems with the countries' economies, as the firms causing the greatest incidents of pollution and environmental destruction showed to be the least ready to apply, in the economy, the measures which would bring the solution to the most difficult environmental problems. It appears important to consider the problem of the form of the business morality as required by the present-day environmental problems. The economy should be subordinated to man if the basic dimension of his essence is taken into account. It should then be subordinated to the environmental requirements as there is no real anthropocentrism without cosmocentrism. The situation requires new, holistic views on the world as well as a new life style. It is on the new — ecologic and cosmic — spirit to be forming nowadays man's ideas and actions — in the economy field as well.

Key words: *business morality, cosmic spirit, crisis of morals, development, ecologic crisis, environmental ethics, growth of economy, intuitive, life, mankind, quality, quantity, rational, religious aspect of ecology, rights, transcendancy*

FRAGE DER GESELLSCHAFTLICHEN MORAL IM ZUSAMMENHANG MIT DEN ÖKOLOGISCHEN PROBLEME UNSERER ZEIT

Vekoslav Grmič
Theologische Fakultät, Maribor

Zusammenfassung

Die Weltkonferenz UNCED in Rio de Janeiro in diesem Jahr zeigte wie eng die heutigen ökologischen Probleme mit der Wirtschaft verbunden sind, weil gerade die grössten Umweltverschmutzer und -zerstörer die wenigste Bereitschaft zeigten, in der Wirtschaft das anzuwenden was die Lösung der schwersten ökologischen Probleme wäre. Aus diesem Grund ist es wichtig über die Gesellschaftsmoral nachzudenken, welche die heutigen ökologischen Probleme verlangen. Die Wirtschaft soll dem Menschen untergeordnet sein mit Rücksicht auf die grundlegenden Dimensionen seines Wesens. Es ist notwendig sie weiter den ökologischen Ansprüchen unterzuordnen, weil es kein wirkliches Anthropozentrismus ohne Kosmozentrismus gibt. Und das verlangt neue, cholistische Weltanschauungen und einen neuen Lebensstil. Es handelt sich um eine neue — ökologische, kosmische Geistigkeit, die das menschliche Denken und Handeln gestalten soll, auch auf dem Wirtschaftsgebiet.

Grundausrücke: *Entwicklung, Gesellschaftsmoral, intuitiv, kosmische Geistigkeit, Krise der Moral, Leben, Menschheit, ökologische Ethik, ökologische Gläubigkeit, ökologische Krise, Qualität, Quantität, Recht, Transzendenz, vernunftig, Wirtschaftskrieg*